

”צחוק נשה לי אלהים”

מבוא

אם נשים לב, לפרשיות העוסקות בעניינם של אברהם ויצחק, נראה שפעמים רבות מופיעה פעולת הצחוק בין הפסוקים.

אברהם צחק, שרה צוחקת, לאחר מכן היא טוענת שלא צחקה, אך היא מקבלת תשובה שהיא כן צחקה. אחר כך היא צוחקת שוב. לוט נראה ”כמצחק בעיני חתניו”. ישמעאל מצחק עם יצחק. יצחק מצחק עם רבקה.

מהו אותו צחוק, שעל שמו נקרא יצחק?

ע”פ הגמרא: ”אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה” (ברכות לא.). ובכל זאת, אנו רואים שהאבות כן צוחקים, בניגוד לדעת הגמרא?

האם הצחוק הינו פעולה שלילית, או שמא מדובר בפעולה חיובית? על זאת ועוד, ננסה לענות במאמרנו.

צחוקה של שרה

הבשורה, אותה שומעת שרה מפני המלאכים, לפיה, בגיל תשעים תלד שרה בן, גורמת לה לצחוק. ”ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדוני זקן” (בראשית י”ח, יב). תגובתו של הקב”ה לא מתאחרת ”ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן” (י”ח, יג-יד). הפסוק הבא מספר על דו-שיח בן שרה לצד שני: ”ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה, ויאמר לא כי צחקת” (י”ח, טו). לא ברור מי הוא הצד השני. האם הוא אברהם, כפי שנראה על פי ההקשר, אולי מדובר בהקב”ה שפותח בדו-שיח עם שרה בעצמה, או שמא מדובר באותו מלאך שבא לבשר את הבשורה?

הרמב”ן וכן רבים מהראשונים, מסבירים שמדובר על דו-שיח שהתקיים בן אברהם לשרה, בו שרה מכחישה את דבר הצחוק לפני אברהם, ואילו אברהם, שמכיר את אישתו היטב (כבר תשעים שנה), טוען לפניו שהיא כן צחקה. שרה צחקה, לשיטת הרמב”ן, משום שחשבה שמדובר בסתם אנשים ולא במלאכים, אולי משום שלא ראתה

אותם¹. ואילו אברהם ידע כל הזמן שמדובר במלאכים ולא באנשים רגילים. שרה, ע"פ הרמב"ן, מתכחשת לצחוקה כי יראה מאברהם בעלה².

צחוקו של אברהם

צחוקה של שרה אינו הצחוק הראשון. אברהם צחק עוד לפניו, על אותה בשורה בדיוק. "ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד" (י"ז, יז).

על פניו נראה שצחוקו של אברהם זהה לצחוקה של שרה. מעיון בפסוקים, לא נשמעת כל ביקורת על צחוקו של אברהם. האם ישנה כאן מידה של "איפה ואיפה" בן שרה לאברהם?

הפרשנים שמו לב להבדלים בין צחוקו של אברהם לצחוקה של שרה.
רש"י מפרש:

"זה תירגם אונקלוס: וחדי, לשון שמחה, ושל שרה לשון מחוך. למדתה שאברהם האמין ושמת, ושרה לא האמינה ולגלגה. וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם".

ה"משכיל לדוד" מבין רש"י הבין שצחוקו של אברהם הוא "צחוק חיובי" מכך שהקב"ה מצווה לקרוא לילד יצחק על שם אותו צחוק: "ואם איתא דפירושו מחוך פשיטא דלא היה מצווה אותו כן".

לעניות דעתי, עיון בפסוק עצמו מראה על פעולה המקדימה לאותו צחוק של אברהם, פעולה שמשנה את מהותו של הצחוק: "ויפל אברהם על פניו ויצחק". הנפילה הזאת היא הנפילה השנייה של אברהם באותו פרק זמן. בתחילת הפרק אברהם נופל על פניו "ויפל אברהם על פניו וידבר אתו אלוהים לאמר"³ (י"ז, ג). פירושה של פעולת הנפילה על הפנים מתפרשת שם (בנפילה הראשונה) ע"פ הפרשנים: רד"ק - הודאה לאל. ספורנו - קבלה. רש"י - מורא שכינה. עצם הנפילה על הפנים עוד לפני פעולת הצחוק, מדגישה יותר מכל את השמחה האמיתית בה חש אברהם בעודו נופל על פניו וצוחק למשמע הבשורה.

1. אברהם, לסברתו של הרמב"ן, כאב את כאביו, ולכן לא יכל להכנס פנימה לאוהל, להודיע לשרה שהאורחים הם בעצם מלאכים.

2. ישנה מחלוקת האם צחוקה של שרה נחשב כחטא, או שמא לא מדובר כאן בחטא כלפי הקב"ה אלא רק במעשה, שלא מבטא אמונה יתרה אותה ציפינו משרה. לדעת רוב הפרשנים צחוקה של שרה היה בגדר חטא. אך יש הסוברים שלא היה כל חטא בצחוקה של שרה. אנתנו נלך ע"פ דעת הרוב, ששרה אכן חטאה.

3. הרמב"ן שם לב לבעיה שבנפילה השנייה, ולכן הוא מפרש שמדובר בשני נבואות שונות. אברהם הספיק בין הנבואות לקום ולעמוד.

צחוק מהו?

עד עכשיו ראינו שני פירושים מנוגדים למילה צחוק. הראשון לשון שמחה והודאה והשני לשון מחוך וליגלוג.

וזו לשונו הנפלאה של הרש"ר הירש בפירושו על צחוקו של אברהם:

"אין אדם צוחק אלא אם כן הוא חש בדבר מגוחך. ואכן, אין לך ניגוד גדול ומגוחך מצפיה זו שאברהם ציפה לה. אברהם היה בן מאה, ושרה היתה בת תשעים. בשנים הרבות של נישואיהם לא נולד לו בן משרה. ועתה, כמעט קרבו ימיהם למות, יולד להם בן זה מזו! אכן, אין לצפות כלל שבן זה יולד. ואפילו יולד, הוא יהיה בן יחיד. והדעת נותנת שיהיה יתום מהוריו מראשית נעוריו. ועל בן הזקונים היתום הזה יושתת הסיכוי של עם גדול, העתיד לנצח עולמות! עליו תושתת תקוות האנושות כולה! אם נשים לב רק להשתלשלות הטבעית הרי זה מגוחך בתכלית כהררים התלויים בשערה! אכן, היה זה ניגוד גדול. וגם אברהם, שכבר הביע את בטחונו בנופלו על פניו - בא לידי צחוק מאליו. וחשיבות יתרה נודעת לצחוק הזה. הוא נזכר להלן אצל שרה. והוא יזכר לדורות בשמו של הבן המובטח".

שתי שאלות נשאלות על הסבר זה של הרש"ר:

1. נראה שהרש"ר לא ראה כל הבחנה בן צחוקה של שרה לצחוקו של אברהם, למרות שהבחנה זו הינה הכרחית על פי פשט הפסוקים?
2. נראה שלצחוק זה ישנו משמעות רבה. על שמו של צחוק זה נקרא יצחק, הבן שממשיך את השושלת, כיצד אם כן משתקפת אישיותו של יצחק בצחוק זה? האם הצחוק כל כך "קדוש" שניתנה לו חשיבות רבה כל-כך מצד עצמו?

צחוקה השני של שרה

מסתבר ששרה לא מפסיקה לצחוק.

"וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלוהים... ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק ליי" (כ"א, א-ו).

שרה ממשיכה לצחוק, אבל הפעם הצחוק מסתמן כפעולה חיובית⁴.

4. לשון חדוה ע"פ אונקלוס. לשון ששון ע"פ פירוש הרס"ג. ולשון שמחה ע"פ רש"י.

נראה ששרה למדה את הלקח מצחוקה הראשון. צחוקה השני של שרה הינו צחוק של קדושה והודאה. כעת נבין על מה דיבר הרש"ר כאשר אמר, שצחוקה של שרה דומה לצחוקו של אברהם. הרש"ר התכוון כמובן לצחוק השני.

אך עדיין קשה לנו, האם שכחנו כבר את צחוקה הראשון של שרה, צחוק שלא נזקף לה כנקודת זכות? צחוקה הראשון של שרה נראה מפורסם ומשמעותי יותר מצחוקה השני. מדוע אם כן צחוקה השני של שרה נזכר בדברי הרש"ר כצחוקה היחיד?

תהליך של תשובה

על מנת להבין את התהליך אותו עוברת שרה מצחוקה הראשון לשני נבחן את הפסוק המוכיח אותה על צחוקה:

”ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראָה ויאמר לא כי צחקת.”

(בראשית י"ח, טו)

הספורנו טוען שפירוש "כי יראה" אין הכוונה יראה מאברהם כפי שהסיקו פרשנים רבים⁵, אלא הכוונה: "כי יראה לומר חטאתי, אבל הרהרה תשובה בלבה."

לעיל דנו בכך שהתורה לא אומרת לנו מי הוא הצד השני בדו-שיח שמתרחש בפסוק. סביר מאוד שהצד השני הוא אברהם, בעלה של שרה, ממנו היא מפחדת ויראה. לשיטת יונתן בן עוזיאל מדובר במלאך שבישר את הבשורה על הולדת יצחק. לעניות דעתי, התורה מצביע כאן על תהליך תשובה אותו עוברת שרה בינה לבין המוסר הפנימי שבה, הלא הוא **יראת האלוקים שבה**.

בתהליך זה ישנם שלושה שלבים אותם עוברת שרה: הכחשת החטא, הכרה בחטא ותיקון החטא. התורה לא מספרת לנו מי הוא הצד השני שמוכיח את שרה, משום שבתהליך הזה מעורב אברהם כמוכיח, אך באותה מידה מעורב גם הקב"ה. את תהליך הכחשת החטא אדם עושה בינו לבין עצמו. בתהליך זה אדם מנסה להתחמק מהמוסר הפנימי העצמי שלו, שזועק מתוכו. המוסר הזה הוא **יראת האלוקים שבאדם**.

התורה מעוניינת להעביר לנו מסר ברור מאוד בתהליך התשובה של שרה. בתחילה ישנו את הפחד להודות בחטא, פחד זה הינו פחד לגיטימי מאוד. אבל פחד זה מאבד את הלגיטימיות שלו אם לא מצטרף אליו תהליך של תשובה פנימית עמוקה. תהליך זה לא צריך להיות בפומבי, אלא תהליך פנימי שמוֹנֵעַ עזות פנים. וכדברי הרמב"ם:

”...אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו, ועזות פנים היא לו אם גִּילָם. אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו ומתודה עליהם...”

(הלכות תשובה פ"ב, ה"ה)

5. בין הפרשנים יש את פירוש החזקוני שהביא את הילקוט שמעוני: "מכאן שנשים פסולות לעדות מפני שמכחישות מפני היראה".

תשובה גמורה

שרה עוברת תהליך של תשובה פנימית גמורה. וכדבריו המפורסמים של הרמב”ם בהלכות תשובה:

”אי זו היא תשובה גמורה. זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה. לא מיראה ולא מכשלוך כח... ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שנאמר ”יעזוב רשע דרכו וגו’ ” וכן יתנחם על שעבר שנאמר ”כי אחרי שובי שובי נחמתי”. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר ”ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו וגו’ ”...

(הלכות תשובה פ”ב, א-ב)

ע”פ דבריו של הרמב”ם תשובה גמורה נוצרת רק לאחר שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו, ובכל זאת לא עשה אותו מפני התשובה.

לכאורה נראה, שתשובתה של שרה אינה יכולה להיות שלמה. אומנם צחוקה השני של שרה, הוא צחוק אמיתי של שמחה, צחוק הדומה לצחוקו של אברהם. אך צחוק זה מתרחש לאחר ששרה כבר חובקת בן. זו לא חוכמה לצחוק לאחר שהכל כבר נראה טוב מתמיד. אינו דומה צחוק בזמן שהכל נראה רחוק ולא מציאותי לצחוק בעת שהכל כבר טוב. הצחוק אומנם טהור ומבטא אמונה ושמחה, אך הסיטואציה אינה זהה ולכן אינו מכפר על הצחוק הראשון.

צחוקו של ישמעאל

”ויגדל הילד ויגמל, ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק”.

(בראשית כ”א, ח-ט)

בעיצומו של המשתה הגדול מוצא לעצמו ישמעאל זמן לצחוק עם יצחק. מהו מהותו של אותו צחוק?

רש”י מפרש:

”מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר ”ויקומו לצחק” (חטא העגל). דבר אחר - לשון גלוי עריות, כמו דתימא ”לצחק ביי” (אשת פוטיפר). דבר אחר - לשון רציחה כמו ”יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו’ (ש”ב ב,יד), שהיה מריב עם יצחק על הירושה, ואומר: אני בכור ונוטל פי שנים, ויוצאים לשדה ונוטל

קשתו ויורה בו חיצים, כמו דתימא: "כמתהלה היורה זקים, חצים ומות, כן איש רמה את רעהו, ואמר הלא משחק אני"⁶ (משלי כ"ו, יז-יח). השורשים: צ-ח-ק, ש-ח-ק הינם שורשים כמעט זהים. במקרא הישין מתחלף פעמים רבות עם היצדיק. כך גם: "...אל זרע אברהם ישחק ויעקב כי אשוב את שבותם ורחמתיים"⁷ (בירמיה ל"ג, כו). השימוש בפעלים "צחוק" ו"ישחק" משמש את המפרשים פעמים רבות באותה משמעות⁸.

ישמעאל מצחק עם יצחק. הם יוצאים לשדה ביחד. וכאשר ישמעאל בא לירות ביצחק חיצים, הוא טוען שהוא בסך בכל משחק [מצחק]. ישמעאל יודע להסתיר היטב את כוונותיו תחת חסותו הבלתי ברורה של הצחוק.

גרוש מפני התשובה

"ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, עם יצחק" (כ"א, ט-י).

דווקא שרה שיודעת צחוק מה הוא, דווקא שרה שכבר נפלה בחטאו של הצחוק, יודעת שצחוקו של ישמעאל אינו צחוק של קדושה וטהרה אלא צחוק של טומאה גדולה. שרה לא עושה חשבונות של נימוסים, באמצע המשתה הגדול היא פונה לאברהם להרחיק את ישמעאל מיצחק. יכול להיות שזה לא מנומס, יכול להיות שזה מצטייר לא טוב. זה נראה אולי קנאה קטנונית בין נשים. אך לא היא. שרה יודעת את הסכנה הכבדה הטמונה בצחוק הטמא. כעת, כאשר אפשר ליפול בפח שטומן לו יצר הרע בצורת התחסדות. זוהי הזדמנות נפלאה לשרה לעשות תשובה גמורה. והקב"ה אכן מודה לדבריה: "ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה, כי ביצחק יקרא לך זרע" (כ"א, יב). הקב"ה, יודע תעלומות, מעיד על שרה שחזרה בתשובה בלב שלם. היא יודעת באמת את הסכנה הטמונה בצחוק הטמא של ישמעאל, ולכן יש להרחיקו כמה שיותר מהר.

נשים לב לסופם של שני הפסוקים. שרה טוענת כלפי אברהם: "... כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק". גם הקב"ה מוסיף בצווי "... כי ביצחק יקרא לך זרע". הפרשנים מתקשים בחזרה של שרה על דבריה. הרי לשרה יש בן יחיד, אם כך ברור שבנה הוא יצחק. מדוע צריך לחזור על הביטוי "עם יצחק". לעניות דעתי ישנה כאן

6. רש"י בפירושו במשלי על הפסוק: "כן איש רימה": מפתה ומסית את חברו מדרכי חיים לדרכי מות וכשחבירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מצחק אני" (משלי כ"ו, י).

7. דוגמה נוספת רואים בשמשון. הפלשתים אומרים "וישחק לנו", ואחר כך כתוב: "ויצחק לפניהם" (שופטים ט"ז, כה).

8. גם רש"י על פירושו למילה 'מצחק' מביא את הדוגמא של "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" (ש"ב, ב, יד).

הדגשה מיוחדת בסכנה הטמונה מצד ישמעאל ליצחק דווקא. על אותה סכנה בצחוק של ישמעאל עם יצחק דווקא ננסה לעמוד לקראת סוף דברינו.

הצחוק - סיכום ביניים

עד עתה ראינו שלצחוק שני פנים. צד של שמחה, מורא וקבלה, ומאידך צד שני של גלגול וטומאה.

למדנו על צחוקה הראשון של שרה ועל החזרה בתשובה שלמה, ע"י גרוש ישמעאל בגלל הצחוק הטמא שציחק עם יצחק.

נחזור על דברי רש"י בהסבירו את צחוקו של ישמעאל: "מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר "ויקומו לצחק" (חטא העגל). דבר אחר לשון גלוי עריות, כמו דתימא "לצחק ביי" (אשת פוטיפר) דבר אחר לשון רציחה כמו "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגוי" (ש"ב ב, יד)".

שלוש עבירות בצחוקו של ישמעאל: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים.

הגמרא בשבועות אומרת:

"תנו רבנן: "וכפר על הקודש מטומאות בני ישראל וגוי" (ויקרא ט"ז, טז) יש לי בעניין זה להביא שלוש טומאות. טומאת עבודה זרה, וטומאת גלוי עריות וטומאת שפיכות דמים. ע"ז דכתיב: "למען טמא את מקדשי" (ויקרא כ, ג). גלוי עריות דכתיב: "ולא תעשו מכל התועבות ולא תטמאו בכל אלה" (ויקרא י"ח, כד-כו). בשפיכות דמים [דכתיב] "ולא תטמא את הארץ אשר אני שוכן בה" (במדבר ל"ה, לד)".

(שבועות ז:)

שלושת העברות האלו הינם עברות של טומאה, או כדברי המהר"ל: "ג' עבירות חמורות בפרט נחשבות ל"טומאה"⁹ (נצח ישראל פ"ד).

9. המהר"ל באותו מקום דן מדוע דווקא שלוש עברות אלו מחריבות את בית המקדש הראשון, ואילו שנאת חנם מחריבה את הבית השני דווקא. שהרי אם היתה שפיכות דמים וודאי היתה גם שנאת חנם! ובכלל למה דווקא עברות אלו? המהר"ל מסביר, שבגלל ששלוש עברות אלו מבטאות את הטומאה הם מחריבות את המקדש הראשון, שבו היתה שכינה, שלא כמו בבית שני (בבית ראשון היו כרובים ועשרה ניסים שהיו ביטוי לשכינה. בבית שני דברים אלו לא היו). ע"ש. אותם יסודות שעליו הבית בנוי הם גם אשר מחריבות אותו.

כרובים מעורים זה בזה

על מנת להבין את מהותו של הצחוק ננסה להבין עניין חופף אשר יביא אותנו להבנת הדברים.

הגמרא ביומא מספרת:

"בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה. הוציאו לשוק ואמרו: "ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו", מיד הזילום שנאמר: "כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה" (איכה א, ח)".

(יומא נד:)

הנכרים שנכנסו להיכל, היו מאוד סקרניים לדעת מה יש באותו מקום בו נכנס רק הכהן הגדול פעם אחת בשנה לדקות ספורות בלבד. מה מכיל אותו מקום אליו נשואות עיניהם של כל ישראל בשעת תפילתם. התגלית היתה מצחיקה מאוד מבחינתם. עם ישראל, העם שמפיץ בעולם את ההתנגדות לעבודת האלילים והאמונה באל אחד, עם שעל עשרת הדיברות שלו חקוק "לא תעשו כל פסל וכל תמונה" עובד לשני כרובים, שהם למעשה "פסלים". עם ישראל, שמפיץ בעולם את הטהרה ויוצא חוצץ נגד העריות, עובד לשני "פסלים עירומים", "כרובים מעורים זה בזה", היתכן?

עולם של קודש וחול - ע"פ משנת הרב קוק

בעולם ישנו מקום גם לקודש וגם לחול. טועים החושבים שרק לקודש מקום בעולם, באותה מידה שטועים החושבים שרק לחול מקום.

"חייבים אנו לעקור את הטעות המצויה בשני הקצוות. מחוייבים אנחנו לברר ולהודיע את המציאות של שני הצדדים האלו ביחד בחיינו, את אי האפשרות להכחיד או גם לעזוב את אחד מהם הקודש והחול יחדיו שני יסודות של חיים הם לנו...".

(מאמרי הראייה הקודש והחול א')

אין הכוונה שהחול והקודש שווים, אלא קיימת מערכת של תלות ביניהם. במערכת זו, כמובן הקודש מעל החול.

"הגיע הזמן לפרסם בעולם, שהקודש, האידאליה העליונה הראויה להיות נכספת מכל הצדיקים, מכל ברי לב, הוא יונק מהחול, כמו שהצומח יונק מהדומם...".

(הקודש והחול ו')

איך מצליחים לחיות חיים שבהם גם קודש וגם חול? האם אין סכנה שהחול ישתלט על הקודש?

"החול נזדווג אל הקודש, וההזדווגות הזאת יש שהיא לברכה ויש שהיא למארה. כשאין הגבולים מתטשטשים וכל אחד שומר על תפקידו, לבררו ולהעלותו, אז החיבור הזה של החול עם הקודש הוא לברכה. אבל בזמן שהגבולים מתטשטשים, והחול נכנס לערכי הקודש, לעשות שם ציורים, מדידות ושיעורים, והקודש נדחק הוא אל החול, לכוון שמה סדרים, אז הכל מתקלקל".

(הקודש והחול ט"ו)

על מנת להצליח לקיים את העולם, שבו הקודש והחול יודעים כל אחד את תפקידו, ישנו צורך בכללים קפדניים שידאגו לכך שלא יהיו חריגות, שהקודש לא ישתלט על החול והחול לא ישתלט על הקודש.

ההגדרות, הן של החול והן של הקודש חייבות להיות ברורות, על מנת ליצור הפרדה ברורה בין הכוחות.

"צריך להגדיר את גדרי הקודש וגדרי החול בכל מערכות ההוה, בכל ארחות החיים, בכל חיי הפרט ובכל חיי הכלל..."

(הקודש והחול ח')

כל זה יפה ונכון בנוגע לאורחות החיים במערכות ההוה. אך ישנו מקום אחד בו הכללים אינם שווים לכללים העולמיים. המקום הוא, **קודש הקודשים**.

קודש הקודשים הוא לא קודש ולא חול, הוא אותו מקום בו הקודש והחול משמשים זה בזה בעירבוביה. הוא אותה נקודה רגישה בה הגבולות מתטשטשים, בה הכל יוצא מאותה נקודה.

"קודש הקודשים, ששם גם החול וגם הקודש באים מתוכן אחד ומתגלים בתור צביון אחד..."

(הקודש והחול ה')

בחיים הרגילים, נראה שהחול והקודש סותרים זה את זה. סתירה זו לא קיימת, כמובן במציאות העליונה של קודש הקודשים. לכן ישנו צורך לעשות הבדלה ברורה, בין קודש לחול, בין אור לחושך. הקודש והחול צריכים ללכת בקווים מקבילים שאסור להם להיפגש. בקודש הקודשים החול והקודש משמשים זה בזה בעירבוביה. שם אין כל הפרדה בין העולמות.

"יש עולם של חול, ועולם של קודש, עולמים של חול ועולמים של קודש, העולמים סותרים זה את זה. כמובן הסתירה היא סוביקטיבית. האדם בהשגתו המצומצמת אינו יכול לפשר בין הקודש ובין החול, ואינו יכול להשוות סתירותיהן, והן אומנם מיושבות ברום עולם, מכון קודש הקודשים".

(אורות הקודש ב' עמוד שיא)

הכרובים הנמצאים בקודש הקודשים מכילים בקרבם גם כוחות של עבודה זרה וגילוי עריות וגם כוחות של שיא הקדושה והטהרה¹⁰.

הסכנה בקודש הקודשים היא כפולה ומכופלת. קודש הקודשים הוא בדיוק כמו כור גרעיני בו כל תזוזה קטנה לא אחראית עלולה ליצור פיצוץ גרעיני. כללי הבטיחות חייבים להיות קפדניים, שמא תתרחש התפוצצות גרעינית קטלנית. לכן לקודש הקודשים נכנס רק הכהן הגדול רק פעם אחת בשנה, וגם אז הוא לא מאריך בתפילתו.

צחוק מבין קודשי הקודשים

מקור נוסף המדבר על צחוק, מביאה הגמרא במכות:

"שוב פעם אחת היו עולים לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית **קודשי הקודשים**, התחילו הן בוכין ורבי עקיבא **מצחק [משחק]**. אמרו לו: "מפני מה אתה מצחק?" אמר להם: "מפני מה אתם בוכים?" אמרו לו: "מקום שכתוב "והזר הקרב יומת" ועכשיו שועלים הלכו בו לא נבכה?" אמר להם: "לכך אני מצחק, דכתיב: "ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן ברכיהו" (ישעיהו ח, ב) וכי מה עניין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב: "לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגוי" (מיכה ג, יב), בזכריה כתיב: "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים" (זכריה ח, ד). עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה. עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: "עקיבא ניחמתנו, עקיבא ניחמתנו [ניחמנו אמן]".

(מכות כד)

בצחוק יש את אותה מציאות שיש בקודש הקודשים. בצחוק כוחות החול והקודש נמצאים בצורה זהה לצורה בה כוחות אלו נמצאים בקודש הקודשים. בצחוק יש גם קודש וגם חול. הצחוק, מחד, מבטא אמונה וקדושה אדירה, ומאידך, הוא מבטא טומאה עצומה שמתבטאת בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. החיבור הזה בין הצחוק של רבי עקיבא לבין השועל שיוצא מבין קודשי הקודשים אינו מקרי כלל וכלל.

בצחוק יש את אותה היכולת להאמין ולקבל את מה שלא נראה ע"פ השטח. יכול להיות שהמקדש חרב וקול המונה של רומי נשמע בארץ, אבל אין זה מונע מרבי עקיבא לצחוק

10. זהו אולי ההסבר על אותו יצא דעבודה זרה שיוצא "כי גוריא דנורא מבית קודש הקודשים" (יומא ט:). בעת שחז"ל שוחטים אותו. דווקא מבין קודשי הקודשים שמכיל בקרבו את אותו כוח של העבודה זרה.

ולהאמין בלב שלם שהמקדש יבנה על יסודות בריאים וטובים מקודמיו. יכול להיות שכבר תשעים ותשע שנים לא רואים אברהם ושרה בן. אבל כל זה לא מונע מהם לצחוק ולהודות באמונה שלמה שדבר ה' יקום ויהיה.

הגבולות בצחוק הם עדינים מאוד. בקלות ניתן ליפול לצחוק של טומאה. זו גם המסקנה של הגמרא בברכות:

"אמר ר' יוחנן משום רשב"י: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר: "אז ימלא שחוק פינו ולשונו רינה" (תהילים קכו, ב), אימתי? בזמן ש"יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה". אמרו עליו על ר' יוחנן שמימיו לא מלא שחוק פיו בעולם הזה מכי שמעה מר' יוחנן רביה".

(ברכות לא.)

ע"פ הבנת הגמרא, בעולם הזה אין לנו כל יכולת לצחוק בטהרה. כל צחוק שלנו יכול להפוך, בגלל הגבולות העדינים, לצחוק של טומאה. רק אנשים במעלה גבוהה ביותר ושלמים כרבי עקיבא, אברהם ושרה (אחרי התשובה השלמה), יכולים לצחוק בטהרה.

"לשוח בשדה"

"ויאמר אלוקים, אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקימתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו" (בראשית י"ז, יט).

רש"י בשם מדרש הגדול: "קראת את שמו יצחק - על שם הצחוק"

אחרי שהבנו מהו הצחוק, נוכל לנסות להבין מיהו יצחק שנקרא על שם אותו צחוק.

ננסה להכנס לדמותו של יצחק דרך הגמרא בברכות:

"רבי יוסי ברבי חנניא אמר: "תפילות אבות תקנום... אברהם תקן תפילת שחרית שנאמר: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם בתחילה" (בראשית י"ט, כז), ואין עמידה אלא תפילה שנאמר: "ויעמד פנחס ויפלל" (תהילים ק"ו, ל). **יצחק תקן תפילת מנחה שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב"** (בראשית כ"ד, סג), ואין שיחה אלא תפילה שנאמר: "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהילים ק"ב, א). יעקב תיקן תפילת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום וילן שם" (בראשית כ"ח, יא). ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר: "וואתה על תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפילה ואל תפגע ביי" (ירמיה ז, טז)".

(ברכות כו:)

ע"פ הגמרא בברכות כל אחד מהאבות תיקן תפילה אחת. יצחק יוצא לשוח בשדה, ואז הוא מתקן תפילת מנחה.

ועוד מדברי הגמרא במסכת ברכות :

"תנו רבנן : אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצווה".

(ברכות לא.)

יצחק תיקן את תפילת המנחה כאשר הוא יוצא "לשוח בשדה". מה פירוש "לשוח בשדה"?

המלבי"ם בספר הכרמל מסביר את המושג 'שיח' :

"שיח מציין הדבור הפנימי הנפלט מן האדם ע"י הרגשת הנפש והשתקעות הרעיונים גם מבלי כוונה ודעת, שיח הנפש שלא בכוונה כמשיח על עצמו, "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי" (תהילים קי"ט, צז). אהבתו אל התורה היא כל-כך גדולה עד שאפילו השיחה שהיא שלא מדעתו, וכן שיחות חולין שלו היא רק בתורה..."

שיח¹¹, ע"פ המלבי"ם, הוא דיבור היוצא מהלב גם בלי כוונה. הדיבור הזה במקרה של חוסר הכנה רוחנית מתאימה הופך לשיחת חולין. אך השיח, בדיוק כמו הצחוק יכול להיות גם את שיאו של המבחן הרוחני של האדם. אצל האדם השלם, הדברים מופנמים היטב בלב, ויוצאים אף ללא כוונת לב מיוחדת בשיח שלו עם ה'.

לכאורה קשים הדברים. מחד, הגמרא אומרת שאין עומדים להתפלל מתוך שחוק ושיחה, ומאידך, יצחק בשונה ממאמר הגמרא, מתפלל דווקא כאשר הוא יוצא לשוח:

אצל אנשים רגילים השחוק והשיחה יכולים להפוך בקלות לשיחת חולין ולעשות צחוק מהתפילה. לנו האנשים הפשוטים אין כל יכולת לעמוד במבחן הפנימי הכל כך קשה הזה, ולכן אסור לנו להתפלל מתוך שחוק ושיחה. לנו מותר להתפלל רק מתוך שמחה של מצוה, אותה מצוה שתפקידה לתחום אותנו בגדרים מאוד ברורים.

יצחק¹², דווקא ע"י השיח מגיע לשלמות הרוחנית בה הוא מתקן את תפילת המנחה. יצחק הוא אולי האבא הכי לא מצחיק, מידתו מידת דין. דווקא ע"י השחוק והשיחה,

11. שיח, גם מלשון שיחים-עצים. המלבי"ם: "שיח בצמחים כולל גם האילנות כמו: "וכל שיח השדה" (בראשית ב, ה), שהוא כולל הכל האילנות והמינים שצריכים עבודת אדם וכדומה...". סדר זרעים קרא סדר אמונה. בזרע העץ גדל ונותן פרי, אך לפני כן בא הריקבון המקדים לנביטה. האדם הזורע הוא האדם המאמין, אצלו החול והקודש משמשים יחדיו. "ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' "(בראשית כ"ו, יב) לזרוע בארץ בשנת רעב, זה אולי האמונה הגדולה של להאמין בה' כנגד כל הסיכויים.

12. שלא כמו אצל אברהם ויעקב ששמותם שונו במהלך חייהם, יצחק הוא האב היחיד ששמו לא שונה מאז היוולדו. יצחק שייך לקבוצת השמות "יפעל" - צורת הפועל המתמשך. בצורה זאת משתמשים במקרא גם כעתיד שאין לו גבול מוגדר, המבטא את אותה יכולת להאמין כאשר ההווה נראה חסר כל סיכוי.

ע"י אותה שלמות של קודש הקודשים, בו החול והקודש משמשים זה בזה בעירבוביה, יצחק מפגין את אותה עוצמת נפש ושלמות ומתקן את תפילת המנחה שאינה חוזרת ריקם. דווקא אותו יצחק שהקריב את נפשו באותו מקום של קודש הקודשים, בעקידה, דווקא הוא יכול לשיח עם ה' במקום בו הקודש והחול נפגשים¹³.

עם ישראל חי

עם ישראל לא נקרא על שמו של האבא האמצעי, יצחק. עם ישראל לא יכול לחיות במצב בו מותר לצחוק, במציאות של קודש הקודשים, במצב בו החול והקודש משמשים זה בזה. עם ישראל לא יכול לחיות בדרך בה חי יצחק. דרך זו שמורה רק לצדיקים השלמים באמת, היא אינה משמשת הדרכה לעם שלם, גם לא לעם סגולה נבחר. יצחק חי במציאות בה יש מקום גם לעשו וגם ליעקב ולכן שניהם אמורים לקבל ברכה שווה, מצב בו מתפללים כאשר שְׁחִים בשדה. זו היא אומנם השלמות האמיתית, אבל אין אנו ראוים לה.

"מלוא עולם מקיפים הם שני הקוים של החול ושל הקודש. רק העין החמושה בהשקפה של מרחקי גובה תיראה את שרשם העליון, איך שהם נעוצים ביסוד קודש-קודשים"

(הקודש והחול ד')

רק אנשים שלמים דוגמת אברהם, שרה, יצחק ורבי עקיבא. רק הם יכולים לצחוק אל מול העקרות המתמשכת, לצחוק אל מול החורבן הנורא. רק אנשים שלמים כאלו יכולים לשיח בתפילתם השלמה. רק אנשים אלו יכולים לחיות בעולם כזה בו הקודש והחול משמשים זה בזה בעירבוביה.

"שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים. אז ימלא שחוק פינו ולשונו רינה...".

רק בעתיד לבוא, רק אז נוכל להגיע לדרגתו הגבוה של צחוקו של יצחק, לאותו צחוק שנשמע מבין קודשי הקודשים.

ויהי רצון שישוב ה' את שיבת ציון, ונזכה למלא שחוק פינו ולשונו רינה.

13. "וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו" (בראשית כ"ו, ח) המקום היחיד במקרא בו מְצַחֵק בבניין פֻּעַל לא נחשב כצחוק של טומאה הוא בצחוקם של יצחק ורבקה. "מְצַחֵק", פירושו לצחוק עם מישהו. יצחק ורבקה הם היחידים המסוגלים לצחוק ביחד בטהרה ובשלמות.

